

A black and white photograph of a woman and a man. The woman is on the left, smiling warmly at the camera. The man is on the right, looking slightly to the side with a neutral expression. He is wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a dark tie. The background is a plain, light color.

Žo Langerová

Žila jsem PROSTOR
s oddaným
komunistou

Československo – můj osud 1934–1968

Žo Langerová

Žila jsem s oddaným komunistou
Československo – můj osud 1934–1968

PROSTOR

Žo Langerová

Žila jsem s oddaným komunistou

Československo – můj osud 1934–1968

přeložil Josef Moník

PROSTOR | PRAHA | 2017

First published in English as *Convictions* by André Deutsch Limited, 1979

Copyright © 1979 by Jo Langer

Czech edition © PROSTOR, 2017
Translation © Josef Moník, 2017
Epilogue © Agneša Kalinová, 2007

ISBN 9788072603565

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

Elizabeth a Brianu Hendersonovým

Úvodem

Tato kniha sestává z textů, které jsem napsala v Československu během krátkého pražského jara, některých písemností z padesátých let, úryvků z deníku, který jsem si vedla zamlada v Budapešti, a také z materiálů napsaných po mém útěku ve Švédsku.

Uprchla jsem z Československa v srpnu 1968, pět dní po sovětské invazi. A i když cesta z Bratislavy, kde jsme bydlely, na rakouské hranice netrvá déle než něco přes půl hodiny, měly jsme toho dne s mladší dcerou pocit, že je mnohem delší, protože silnice byla lemovaná sovětskými tanky. Okupanti nás naštěstí nechali projet, naši pohraničníci byli dosud přívětiví a Rakušané se na nic neptali.

Věřily jsme, že účel cesty nebude tak nápadný, když nepovezeme auto plné kufrů, proto jsme s sebou vzaly jenom dvě malé tašky. Do té své jsem nacpala na stroji psané texty, novinové články, poznámky a většinu dopisů, které jsme si vyměňovali s manželem během těch deseti let, jež strávil ve vězení. Nechávaly jsme za sebou hodně a netušily jsme, co nás v exilu čeká, ale jakmile jsme překročily hranici, dostavil se pocit štěstí. Měla jsem s sebou dceru a svoje písemnosti; na ničem jiném nezáleželo.

Tvrdé lavice, lidé namačkaní na sebe. Dusivý zápach nemytých těl a nestráveného levného pití. Světla nesvíí. Buď jsou rozbitá, nebo je zhasl někdo, kdo nemá potřebu si během dlouhé cesty číst. Někdo, kdo k tomu má dost sebevědomí, a musí to tedy být člověk v jistém postavení, se kterým je lépe se v nočním rychlíku z Prahy do Bratislavy nehádat. Píše se rok 1951.

Horko je nesnesitelné, okna jsou těsně zavřená. Začíná se mi dělat zle, ale bojím se někoho požádat, aby vyvětral. Bojím se, protože jsem sama. Jsem sice natěsnaná v chumlu podobných tvorů, kteří tu něco drmolí, nadávají, potí se a chrápou, ale přitom jsem naprosto sama ve svém vlastním, neskutečném světě. Jako důkaz života a skutečnosti slyším kňourat malé dítě, ale i ono patří do jiného světa. Do jejich světa, kde se mohou udát dobré, špatné, dokonce i nečekané věci, všechny ale tak nějak v rámci možného. V tom mém se stalo něco nemožného, absolutně nelogického a nemyslitelného.

Mám žízeň. Musím aspoň vstát a protáhnout se. Ale kdybych začala mluvit se sousedy, mohla bych se rozbřechet, nebo dokonce prozradit svoje tajemství. V šeru jim nevidím do tváře. Toužím po nějaké komunikaci, ale sebemenší náznak pochopení od jednoho by nejspíš vyvolal reakce ostatních, a to by bylo ještě horší. Jediný tvor, kterému bych se mohla svěřit, je to miminko. Miminka nečtou noviny.

Muž vedle mě mi položí ruku na koleno. Co se tak k sobě malinko přitulit, paninko? Je mi zle od žaludku, zmocňuje se mě panika. Klopýtám poslepu přes nohy, sukně a košíky

venkovanek do uličky. Jediná, mouchami zadělaná žárovka tu vrhá špinavě žluté světlo na lidi svalené na rancích či napůl natažené na podlaze. Tihle mají alespoň nějaké tváře. Přitisknu čelo na okno. Jiskry od lokomotivy létají v souvislém sledu. Potom začínají blednout, obloha šedne nastávajícím rozbřeskem. U mých nohou se budí nějaký mládenec, pohlédne na mě s ospalým, ale povzbudivým výrazem. „Pane Bože, to je cesta! Ale už tam budeme. Taky jedete domů?“ Ano, jedu domů. Ze služební cesty do Prahy, která měla trvat měsíc. Pro mě skončila za čtyři dny. Pozdě večer volal švagr, aby mi oznámil, že můj muž Oskar byl zatčen. Řekla jsem, že přijedu. Oba jsme několik vteřin drželi telefon v naprostém tichu, potom zavěsil. O telefonu se vědělo, že je to zákeřná, vražedná bestie.

Kolegové, kteří se mnou byli na služebním pobytu, slíbili, že mi zabalí kufr a pošlou ho za mnou. Jeden z nich zavolal taxík a pomohl mi stihnout noční vlak. Šok, zvědavost, soucit, ochota, slzavá objetí, to ano. Slovo pomálu. Hlavně nic nekomentovat. Když volal švagr, bylo nás v hotelovém pokoji šest, samí dobří přátelé. Ale v takové chvíli a v takové době – kdo by si troufal věřit pěti jiným lidem? Kdo by si ostatně troufal věřit byt jenom stěnám hotelového pokoje?

Došlo k tomu čtyři roky poté, co jsme se vrátili z Ameriky. Patřili jsme k těm nemnoha šťastlivcům, kterým se podařilo uprchnout v roce 1938, po anšlusu, když už byli na druhé straně Dunaje Němci. Zpočátku pro mě Amerika představovala útočiště a spásu, ale byla mi cizí, těžko jsem si zvykala. Během osmi let se mi postupně stala domovem v dobrém i zlém, vyrůstala tu jako Američanka moje dcera, v době emigrace byla teprve malé dítě. Pro Oskara, který byl zarytý komunista a Slovák se steskem po domově, byla Amerika nanejvýš místem přechodného exilu, který je nutné mrzutě přečkat, než skončí válka, aby pak mohl veškerý svůj talent a víru věnovat službě vlasti, kde bude pomáhat při budování té nejlepší formy socialismu.

Když válka konečně skončila, začali vyhnanci v Americe

dostávat první zprávy o svých blízkých doma. Zpočátku žádné dopisy, jen krátká oznámení přes Červený kříž, publikovaná v abecedním pořadí v cizojazyčných novinách. Prohlížela jsem denně maďarské listy – jsem rozená Maďarka –, připravená na nejhorší. I tak jsem doufala, střídavě se uklidňovala a zase děsila, protože moje jméno v nich nebylo. Když se nakonec objevilo na telegramu od přeživšího strýce, matčina bratra, byla jsem už tak otupělá hrůzami, které se mezitím dozvěděli ostatní, že má reakce na zprávu nebyla zdaleka úměrná obsahu.

„Matka spáchala sebevraždu krátce před osvobozením, bratr Károly zahynul na frontě v trestném oddílu v SSSR, jeho manželka po návratu z koncentráku hledá děti, strýček Evžen, jeho žena, dcera, vnuk zastřeleni doma, bratranec György zabit při Szálasiho pogromu. Je mi to líto. Doufám, že se máš dobře. Napiš. Kornél.“

Ve stejnou dobu začaly přicházet dopisy od přeživších příbuzných manžela. Jeho rodiče zahynuli v koncentračním táboře Terezín. Nejstarší sestra s manželem a jejich dvě krásné dcerušky byli zplynováni v Osvětimi. Sedmnáctiletý synovec bojoval a padl ve Slovenském národním povstání. Mladší bratr paradoxně přežil, protože byl v době nejhorších transportů zrovna ve vězení za komunistickou činnost. Podařilo se mu z vězení utéct, připojil se k partyzánům a nyní byl vysokým důstojníkem a šéfredaktorem armádního deníku. Dalšímu bratrovi a sestře s rodinami se podařilo ukrýt v horách, kde je živili obětaví, jindy zase úplatní vesničané. Bratrovy dopisy přetékal nadějemi, plány a nadšením.

Pak přišel dopis od strany. Volala manžela domů. Potřebovali ho jako talentovaného ekonoma a spolehlivého soudruha, kterému je možné věřit. Dopis podepsal Karol Bacílek. Ten se měl stát o pár let později šéfem Státní bezpečnosti, což mu poskytlo privilegium předat do rukou kata jedenáct z nejbližších a spoustu méně známých starých soudruhů.

Pokud šlo o mě, neměla jsem nikoho, kdo by mě zval z Ameriky domů. Po osmi letech jsem se tu cítila méně cizinkou

než na Slovensku, kde jsem prožila jenom tři roky na začátku manželství, krátce po svých dvacetínách. Krom toho jsem už mluvila anglicky, kdežto slovensky jsem uměla jen pár slov. Taky jsem měla ráda svou práci. Po dvou letech práce ser-vírky, po večerních kurzech a několika mizerně placených kancelářských místech jsem si našla práci jako sekretářka zrzavého židovského samouka, který vlastnil veliké knihku-pectví na Michigan Avenue v Chicagu, a když v roce 1944 přesunul podnik do New Yorku, šli jsme s ním.

Zákazníky byli hlavně sběratelé prvních vydání a jiných vzácných knih, obchodování se vedlo z větší části na zákla-dě poštovních objednávek. Nadměru šikovně ho stimulova-la záplava dlouhých, výtečně napsaných a na pohled veli-ce osobních dopisů – ve skutečnosti se jednalo stále o jeden a týž dopis odesílaný s malými změnami zákazníkům po ce-lé zemi. Byl to takový podvůdek, ale nevinný, inteligentní, zábavný, kterého jsem se ráda účastnila. Můj šéf Ben přišel do Států jako dítě z Litvy. Už odmala se musel starat sám o sebe, a než aby chodil do školy, utíral prach na poličkách v knihkupectví. Musel asi mnohem víc číst než utírat prach, protože když jsem ho poznala jako muže ve středním věku, znal zpaměti většinu Shakespearových her a neuvěřitelné množství klasické i moderní literatury. Byla to spíše jeho fantastická paměť než tvůrčí duch, díky které psal tak dobré dopisy. Dokonce i katalogy, které jsme vydávali, připomína-ly více literární eseje než běžné informace o tom, co máme na prodej. Posílali jsme sběratelům opravdu vzácné knihy, ale lehkověrným bohatým rádoby intelektuálům, které Ben okouzлил, i balíky víceméně bezcenného braku koupeného v aukcích na váhu. Dokonce jsme vydávali poezii (a dobře placenou), kterou psaly movité starší dámy. Tyhle krásně vá-zané svazečky jsme přidávali do zásilek na dobírku zákazní-kům, kteří byli natolik okouzleni Benovými dopisy, že je ode-bírali a platili, aniž by je kdy vrátili (natož četli). Na druhou stranu jsme posílali i množství balíčků vojákům uvízlým na nějakých příšerných základnách, na Islandu či v ještě drsněj-ších končinách, a psali jsme jim dlouhé povzbuzující epistoly

plné citátů, drbů z domova a nemravných rýmovaček. Ben byl v Chicagu známý tím, že si barvil košile všemi barvami duhového spektra, jakož i jinými výstřednostmi a to všechno přitahovalo lidi do obchodu. Jakmile byli jednou uvnitř, bylo jisté, že je umluví, aby si něco koupili. Některá odpoledne u nás bývaly autogramiády s autory, a to jsem podávala čaj. Byli u nás Christopher Morley, Richard Wright a také Henry Miller – ale ten nic nepodepisoval, protože jeho knihy byly zakázané. Přicházel docela často. Nevím, jestli byli opravdu přátelé, nebo jestli ho Ben jenom znal jako literárního génia. Nikdy mi to neřekl a těch několik propašovaných výtisků *Obratníku Raka*, které jsme měli, se posílalo na zápůjčku zákazníkům, kteří figurovali na našem žánrovém seznamu pod písmenem P jako pornografie. Ben rád poznamenával, že to byl on, kdo objevil Johna Steinbecka a našel pro něj vydavatele. Kdo ví. Ze všech jeho historek mohlo zrovna na téhle být zrnko pravdy. Ben byl, Pánbůh odpust', podvodník v mnoha směrech, ale neškodný; a nejlepší šéf, jakého jsem kdy měla. Byl také diabetik a pomalu se upíjel k smrti. Když byl střízlivý, nemohl diktovat.

Ve čtvrtek jsem měla volno. Ale ve středu jsem musela zůstat, i když zákazníci a ostatní personál už odešli. Ben postavil na stůl láhev ginu (pokaždé to byl gin a nikdy mi nedal ani kapku) a začal diktovat. Kolem půlnoci si vyndal horní snímatelnou zubní náhradu. Kolem druhé ráno byla láhev prázdná a spodní protéza byla venku taky. Tou dobou už jsem sotva rozuměla tomu, co blábolí, ale to mě znervózňovalo jen zpočátku, když jsem u něj začínala. Později už jsem věděla dost na to, abych psala sama, podle vlastního uvážení, co by asi napsal on, a měli jsme tichou dohodu, že mohu přidat pasáže v jeho stylu vyjadřující zvláštní úctu nebo náklonnost k adresátovi. Do další středy jsem nanečisto třídila a dopisovala texty podle poznámek, které jsem si udělala. Výsledné dopisy se potom rozdělily s menšími úpravami pro jednotlivé adresáty děvčatům, která je přepsala na stroji a odeslala do nejbzdálenějších koutů Ameriky zákazníkům, kteří jak jsme doufali, se nikdy nepotkají, aby si je mohli porovnat.

Jakmile byla láhev prázdná a poznámkový blok plný, uložila jsem zubní protézy do obálky a Bena do taxíku a dopravila ho bezpečně k jeho manželce. Poté jsem měla dovoleno na jeho náklady použít taxík k cestě domů.

Milovala jsem tu obrovskou místnost s vysokými regály a stále se měnícími řadami více než čtyřiceti tisíc knih. Vytvářely něco jako ochranný štít mezi mnou a tím cizím, drsným a tvrdým Chicagem, kterému jsem jako nově příchozí musela čelit.

Když jsme přijeli do USA, dosahovala nezaměstnanost osmi milionů. Neměla jsem žádnou speciální kvalifikaci a můj muž neuměl anglicky. Přivezli jsme si nějaký nábytek, ale veškeré peníze jsme získali za propašovaný diamant zakoupený pro tyto účely, který jsme prodali v Paříži, kde byl ovšem trh podobným zbožím zaplaven. Nutně jsme potřebovali začít vydělávat. Příbuzní, kteří nám poslali „místopřísežné prohlášení“, se měli dobře, ale nebyli vyloženě bohatí, a my jsme od nich nechtěli nic než radu. Podle nich by pro začátek bylo nejlepší, kdyby se manžel naučil nějakému řemeslu a já, protože znám řeči, bych mohla jít prodávat. A tak můj muž zkoušel vždycky jednou za čtrnáct dnů něco vyrobit a já jsem chodila dům od domu, z jednoho salonu krásy do druhého, pokaždé s novými vzorky v malém kufříku, aniž bych kdy něco prodala. Ani jeden jsme k tomu naprosto neměli vlohy. Když na to vzpomínám, nedokážu říct, jestli to všechno bylo k smíchu nebo k pláči, nejspíš obojí.

Důvodem mojí beznadějně neschopnosti něco prodat bylo mé pevné přesvědčení, že pokud lidé, kterým jsem nabízela pudřenky, časopisy, kartáče či cokoli jiného, tyhle věci opravdu potřebují, tak už je dávno mají. A pokud je neměli, pak je evidentně nepotřebují. Byla jsem neznalá řeči podomního obchodu a couvala jsem před prvním pochybovačným pohledem případného kupce ještě dřív, než stačil říct, že nic nechce. Konec téhle kariéry nastal, když jsem roznášela vzorky nevzhledných stolních lampiček, které jsem měla prodávat do hotelů. Hned první den, který byl i dnem posledním, jsem

si vybrala slibně vyhlížející hotel a vešla hlavním vchodem. Protože jsem měla kufr a vypadala spíš jako dáma než jako ubohý obtížný hmyz (což byl pocit, který jsem ze sebe měla), přiběhl ke mně hotelový sluha, popadl moje vzorky a vedl mě rovnou k recepčnímu pultu. Pohled na to, kterak portýrovi mizí vznešený, slavnostní výraz z tváře, sotva jsem začala se svým výkladem, byl vyvrcholením nesčetných měsíců mého ponížení. Skončila jsem na nejbližší toaletě, kde jsem se dosyta vybrečela. Dodnes jsem ducha obchodního cestujícího nepochopila; a přitom všechno evidentně spočívá v prodávání a nakupování hromady věcí, které nikdo nepotřebuje.

Víc se mi dařilo jako servírce. Bylo to namáhavější pro nohy, ale jednodušší pro hlavu. Tou dobou pracoval muž jako děvče pro všechno v obchodě svého bratrance a pomalu si osvojoval angličtinu. Já měla noční směny a přes den se starala o malou Zuzku. Bylo to vyčerpávající. Jak jsem poznávala řemeslo a jeho taje, začala jsem časem vydělávat dost na to, abych zaplatila mateřskou školku, ale pracovala jsem dál i v noci, protože opilí noční hosté a řidiči nákladáků po ránu dávali větší spropitné než úředníci u oběda. Nevím, jak jsou na tom servírky ve Státech dneska, ale tehdy byl samotný plat tak malý, že představoval jen zlomek jinak slušného příjmu. Museli jste vědět, jak si vysloužit spropitné. Zpočátku jsem byla pochopitelně nejistá a vystrašená, chtěla jsem každému vyhovět a kdekdo mě honil, jak chtěl, a já se nechala snadno využívat, celá vyplašená z hulvátských šéfů a oplzlých narážek zákazníků. Musela jsem se naučit spouště věcí, které vás ve škole nenaučí. Trvalo mi nějakou dobu, než jsem pochopila, že je třeba podplácet kuchaře, pokud od nich něco chcete, rychlá obsluha pak přináší spropitné. Tohle byl bludný, ale i lukrativní kruh, který nebylo možné ignorovat ani obejít. Někteří z kuchařů mě straší ve snech dodnes. Většinou to byli velcí a tlustí postarší muži ze Středomoří a z toho či onoho důvodu byli všichni hysteričtí zuřivci. Asi to způsoboval stres, horko a výpary. Měli brunátné, zpočené tváře, v rukou dlouhé ostré nože, kterými rozčileně máchali, a hulákali a nadávali na servírky, na pomocníky a na

život obecně tím nejsprostším myslitelným jazykem. Možná jsem si je pod dojmem té horké páchnoucí kuchyně spojovала s peklem, když jsem tam tak přibíhala z ledově klimatizované čistoty jídelny, abych na ně vykřikovala objednávky.

Měla jsem ráda kuchaře, co dělali sendviče. To byli většinou kouzelní, krásní a usměvaví mladí Latinoameričané. V jedné kuchyni vytočili jednoho z těch citlivých mladíků přímo před mýma očima. Dobře si vybavuji, jakou jsem k němu při téhle nezapomenutelné příležitosti pocítila lásku a náklonnost. Malým okénkem na něj ječela tlupa holek, jedna přes druhou, něco jako: „Šunku s tmavým chlebem a se salátem, ne, bez, do toasteru, dva salámy, tenký s bílým chlebem, bez okurčiček, rychle, já tu byla první, tři lososy s tmavým toastem, bez másla, pospěš si, slyšíš, tři smažená vejce, obrať je, ne tak, jen aby netekla, Pepito, kam zíráš, slyšíš mě...“ Pepito dál pracoval, ale třásl se. Najednou vyrazil výkřik, který mohl znamenat smích i vzlyk, pak vyhodil tác plný sendvičů do vzduchu, a když spadly na zem, začal po nich divoce dupat. Plně jsem ho chápala a zároveň jsem mu záviděla. Mně rodinná výchova zapovídala podléhat hysterii. Ta jeho ne, takže to pro něj muselo znamenat obrovskou úlevu, kterou bych já bývala tolik potřebovala.

Tou dobou jsem už byla zocelená a schopná servírka, ale nešťastná manželka. Manžel před odchodem doma dosáhl v nezvykle nízkém věku dost vysokého postavení a zvykl si na to, že si ho váží kolegové v práci, jeho političtí přátelé i já, ale teď se protloukal od jednoho špatně placeného manuálního zaměstnání k druhému a rychle ztrácel sebeúctu. Jako muž slova byl příliš hrdý, než aby mluvil začátečnickou angličtinou, takže se rozhodl nemluvit vůbec, pokud bylo třeba dorozumět se anglicky. A ostatním utečencům se vyhýbal, protože se z nich v jeho očích stali většinou opovržením hodné bytosti, které se snažily asimilovat a byly posedlé honbou za dolarem. Začal být nedůtklivý a protivný, lhostejný k dítěti a kritický ke mně, neustále poukazoval na prach pod postelí a na očka na bramborách, přestože věděl, jak jsem utahaná a jak málo mám zkušeností s vařením a vedením domácnosti.